

Jaargang 41

Nummer 8

December 2010

Prijs € 6,20

**Bosnië-Herzegovina
behoeft verandering**

Maatschappij Politiek

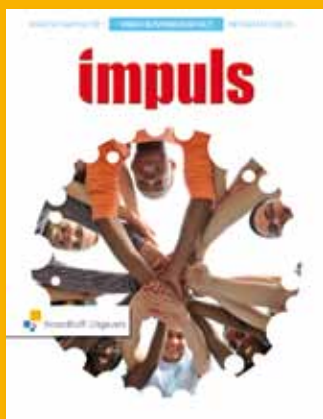

**Vakblad voor
Maatschappijleer**

Nieuw!

 Noordhoff Uitgevers

De nieuwe Impuls
3^e editie vmbo bovenbouw:
actueel, aansprekend
en betrouwbaar.

impuls

Kies NU voor een nieuwe Impuls!

Vraag nu uw beoordelingsexemplaar aan via
www.impuls.noordhoff.nl

Noordhoff Uitgevers werkt voor de docent

Redactioneel

De Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) heeft een nieuwe voorzitter: Hans Teunissen. Wolter Blankert interviewde hem en raakte onder de indruk van zijn jeugdig elan. Dit nummer bevat nog een interview met een docent, Tjeerd Abma, vmbo-docent Maatschappijleer. Binnen de NVLM en ook binnen het abonneebestand van *Maatschappij & Politiek* zijn vmbo-docenten ondervertegenwoordigd. Ik zal niet zeggen dat Tjeerd Abma werd geïnterviewd met als achterliggende bedoeling om de vmbo-doelgroep voor de NVLM en *Maatschappij & Politiek* te ontsluiten, maar dat die laatsten daar werk van moeten maken, staat wat mij betreft buiten kijf. De aansluiting van het vmbo op algemeen vormend vervolgonderwijs is de laatste decennia ernstig gefrustreerd geraakt en dat is een doodzonde. Illustratief voor dat gebrek aan aansluiting is het verdwijnen van vmbo-docenten uit de docentenverenigingen - niet alleen binnen de NVLM zijn ze sterk ondervertegenwoordigd geraakt. Doorslaggevend zal het niet zijn, maar het herstel van de organisatorische band per vak met vmbo-docenten zal zonder meer een bijdrage aan het herstel van de aansluiting van het vmbo op de havo leveren. De politieke wind, al is misschien maar een zuchtje, lijkt gunstig te staan voor herstel pogingen. Snel de zeilen gehesen dus.

Grom, pas opnieuw opa geworden, groef in zijn archief. Hoe keek hij twintig jaar geleden aan tegen het heiligste der heiligen, Het Kind? 'Leerlinggericht', 'aansluiten bij de belevingswereld van de leerling', 'zorg als onderwijs- en docententaak', Het Kind is de zon in het sociale en onderwijsplanetaire stelsel. Of relativeert u dat als docent stiekem toch een beetje?

Hans van der Heijde

Inhoud

Het mooiste vak	4
<i>Interview met NVLM-voorzitter Hans Teunissen</i>	
Vijf vragen over Bosnië-Herzegovina	7
'Blik moet worden verruimd'	8
<i>Interview met maatschappijleerdocent en muzikant Tjeerd Abma</i>	
Is kort ook duidelijk?	10
<i>Tekststructuur en -waardering van lesmethoden</i>	
Graaiers en sinterklazen	12
<i>Normbesef en de Balkenende-norm</i>	
Pilot belicht	15
<i>Nieuws over de pilotstudie Maatschappijwetenschappen</i>	
RUBRIEKEN	
Grom	9
De werkvloer	14
<i>Meten is weten</i>	
Lesmateriaal	16
<i>Belevingswereld Waarneming</i>	
Geknipt	19
Recensie	20
<i>Vakdidactiek Maatschappijleer</i>	
NVLM	22
Gesignaleerd	23

Interview met NVLM-voorzitter Hans Teunissen

Het mooiste vak

Wolter Blankert

Sinds de Docentendag in februari heeft de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) een nieuwe voorzitter: Hans Teunissen, leraar Maatschappijleer, Maatschappijwetenschappen en *Social studies* aan de brede scholengemeenschap De Nassau te Breda. Teunissen is een voorzitter die zich nog volop bezighoudt met lesgeven. Reden voor *Maatschappij & Politiek* om naar Breda af te reizen voor een interview met de nieuwe voorman van de NVLM.

Hans Teunissen

De leerlingen van vwo-5 kijken verwonderd op als de interviewer een foto van hun leraar Maatschappijleer komt nemen. Kennelijk loopt Hans Teunissen op zijn school niet te koop met zijn bestuursfuncties. 'U voorzitter? Zo oud bent u toch nog niet, hoe word je nu voorzitter van zo'n club?', vraagt een leerling met duidelijk ongeloof in zijn stem. 'Tja, daar word je voor gevraagd, ik zat al vijf jaar in het bestuur', antwoordt Teunissen bescheiden. 'Maar hoe oud was u dan toen u in dat bestuur kwam?', vraagt de zestienjarige leerling door. 'Twintig', luidt het antwoord, 'ik was natuurlijk nog student en kon toetreden als aspirant-bestuurslid, om ook leraren in opleiding bij de vereniging te betrekken'. Verbazing in het klaslokaal.

Goede band

Hans Teunissen heeft overduidelijk een goede band met zijn leerlingen. Ze zijn enthousiast over zijn lessen (zie kader) en wanneer we ons door het gedrang een weg naar het interviewlokaal banen, schieten verschillende leerlingen hem aan. 'Nog gefeliciteerd met uw verjaardag, heeft u een leuke dag gehad?' Pure hartelijkheid zonder een greintje spotzucht. De dag ervoor is hij zesentwintig jaar geworden. Al is het natuurlijk discriminerend, je kunt moeilijk om zijn leeftijd heen. Hij is de jongste voorzitter van de NVLM in het veertigjarig bestaan en mogelijk de jongste van alle onderwijsorganisaties. Toch hoeft niemand te twijfelen aan zijn vastberadenheid en vasthoudendheid om op alle niveaus, dus zeker ook bij de nieuwe minister van Onderwijs, voor de belangen van Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen op te komen. 'Nee, ik vind het zeker geen nadeel in de voetsporen van een alom gewaardeerd en geprezen voorzitter als Arthur Pormes te treden', aldus Teunissen. 'Het zal inderdaad niet meevallen het beter te doen, maar daar gaat het ook helemaal niet om. Het gaat erom dat de belangen van het vak zo goed mogelijk worden behartigd. De laatste vijf jaar ben ik nauw betrokken geweest bij alles wat op de rails is gezet en ook het bestuur zelf vertoont continuïteit. U kunt wel zeggen dat ik in een gespreid bedje ben terechtgekomen, op zich is dat terecht, maar van daar werkt het heel wat effectiever dan dat je alles vanaf de grond moet opbouwen. Nu

is het zaak de beste resultaten uit die ingezette lijn te behalen.

Programma

'Binnen het vmbo doet het vak het zonder meer goed. Maatschappijleer 2 is behoorlijk in trek. Over het programma bestaan weinig klachten. Zelf heb ik drie jaar met veel plezier op het vmbo les gegeven. Ondanks deze tevredenheid, moeten we altijd waakzaam blijven. Als daar reden voor is, zullen we zeker aan de bel trekken. Daarbij hechten we veel belang aan nascholing en het aanbod daarin houden we dan ook goed in de gaten.

Wat het mbo betreft zullen we blijven hameren op het belang van het kenniselement, gebaseerd op de inhoud van ons vak. In het verleden heeft staatssecretaris Marja van Bijsterveld, de huidige minister, getoond hiervoor open te staan. Op haar aandringen heeft de MBO Raad de NVLM als gesprekspartner voor deze materie geaccepteerd. Hoe het nieuwe kabinet met het competentiegericht onderwijs zal omgaan, valt nog niet te voorspellen, maar er lijkt een redelijke kans dat er begrip voor ons standpunt zal zijn. Daarvan zullen we dan zeker gebruikmaken.

Op havo/vwo-niveau lijkt de positie van Maatschappijleer verzekerd. Daardoor krijgt de ontwikkeling van het nieuwe vak Maatschappijwetenschappen momenteel de meeste aandacht. Een derde van de scholen biedt het al aan. Mijn droom, maar ook mijn streven, is dat alle scholen het als examenvak gaan aanbieden. Daarvoor moet de pilot tot 2016, op veertien scholen, natuurlijk een succes worden. Het vak moet er dan staan: aansprekend voor leerlingen en inhoudelijk gedegen, interessant en relevant, ook overtuigend voor de buitenwacht. Dan kunnen scholen er onmogelijk meer omheen. Op de scholen kunnen de leraren als lobbyist optreden, met rugdekking van de NVLM.

Concurrentie

Bij mij op school ben ik dit schooljaar gestart en heb ik twee flinke havo 4-

klassen, een duidelijk succes dus. Tot wrijving met andere vakken heeft dat niet geleid, maar ik sluit niet uit dat dat op sommige scholen anders kan liggen. Dit mag echter nooit een argument zijn. Er is altijd sprake van een zekere concurrentie tussen keuzevakken, maar een school zal de wens van leerlingen zo veel mogelijk moeten honoreren, dat is inherent aan de keuzemogelijkheid. Daarbij is het een groot voordeel dat het niet moeilijk is om te laten zien dat Maatschappijwetenschappen het mooiste en leukste examenvak is en daarbij ook nog eens heel nuttig. Het is relevant voor veel vervolgopleidingen en het verbreedt de algemene ontwikkeling van iedere leerling.

Bij het op de kaart zetten van het vak heeft de Commissie Schnabel uitstekend werk verricht. Toen we de samenstelling

De leraar Hans Teunissen

Leerlingen van vwo-5: 'Zijn lessen zitten vol humor en hij biedt veel afwisseling. Wat vooral opvalt is dat hij niet aan het boek vastzit. Hij haalt er van alles bij dat interessant is. Het is hem beslist gelukt onze belangstelling voor de Nederlandse politiek te vergroten. Nederlands of Engels, dat maakt voor ons en hem weinig verschil, dat gaat min of meer vanzelf.'

van die commissie aan het ministerie doorgaven, merkte men op: "Zijn deze personen echt benaderd en beschikbaar of is dit uw wensenlijstje?". De commissie heeft de hoge verwachtingen niet beschaamd, de wetenschappelijke wortels van ons vak, Sociologie en Politicologie, zijn op een fraaie wijze met elkaar verweven. Ik zal mijn uiterste best doen wetenschappers uit beide disciplines bij ons werk te blijven betrekken. Dat dit vruchten afwerpt, bewijst de praktijk. In die lijn ligt ook ons streven naar meer gedegen nascholing voor dit vak. Daarover zijn we in gesprek met het ministerie.'

Waarden en normen

'Wat ik Mark Rutte moet adviseren om als jongste leiding aan het team te geven? Ik denk dat het bij ons wat gemakkelijker ligt. Wij vormen een hecht collegiaal team, ieder met zijn eigen verantwoordelijkheden. Je moet je vanzelfsprekend niet als de grote leider opwerpen of jezelf steeds op de voorgrond willen plaatsen, maar in het kabinet zal

dat misschien wat anders liggen. Daar zal een dergelijk collegiaal bestuur niet altijd mogelijk zijn, maar ik wil hem best adviseren daar zo veel mogelijk naar te streven: [lachend] ik zal hem daarover eens aanschieten.

Uw suggestie dat de opkomst van het populisme geen reclame voor de impact van ons vak is, vind ik echt onzinnig. Een schoolvak mag en kan nooit links of rechts of populistisch zijn. Wij bereiden leerlingen er op voor om te kunnen functioneren als mondige burger, die zelf zijn keuzen zal moeten maken. Ons doel is altijd geweest de afstand tussen politiek en burger te verminderen. Moraliseren hoort niet bij Maatschappijleer thuis en politieke beïnvloeding nog minder. Het bijbrengen van kennis over waarden en normen speelt daarentegen wel een rol binnen ons vak: welke waarden en

normen zijn dominant in onze samenleving, of juist van kracht in kleinere kring? Dit vindt dan weer zijn weerslag in het maatschappelijk debat, de standpunten van politieke partijen en wetgeving. Daarbij

probeer je leerlingen de wereld beter te laten begrijpen, zodat zij daar hopelijk op een open manier naar kunnen kijken. De docent Maatschappijleer moet echter geen zedenmeester zijn.'

Internationalisering

'Uw opvatting dat Maatschappijleer meer aandacht aan internationale verhoudingen zou moeten schenken, kan ik deels wel onderschrijven, al gebeurt er al heel wat. De eindtermen zijn hierover tamelijk summier, maar de Europese Unie - ook als extra bestuurslaag - en ook de Verenigde Naties krijgen de nodige aandacht. Daarbij zit het nieuwe programma van Maatschappijwetenschappen gelukkig vol met internationale verhoudingen! Mijn eigen school doet heel veel aan internationalisering. Alle leerlingen nemen in principe deel aan een uitwisseling tijdens hun schoolloopbaan. Daar werk ik met veel plezier aan mee en dan verzorg ik ook altijd een aantal opdrachten over bijvoorbeeld de uiteenlopende politieke systemen. Daarnaast verzorg ik het vak *Social studies* op onze tweetalige afdeling

(vwo, Nederlands-Engels). Voor die afdeling staat elk jaar een buitenlands verblijf op het programma. Het lesgeven in het Engels zie ik niet als een probleem. Na een tijdje gaat het min of meer vanzelf, dat geldt ook voor leerlingen. Wij maken inderdaad gebruik van een in het Engels vertaalde Nederlandse methode, maar daar ontkom je niet aan. De Nederlandse situatie blijft immers de kern van het vak uitmaken.'

Plannen

'Op het pas verschenen *Handboek vakdidactiek maatschappijleer* kan iedereen trots zijn. Daar hoor ik veel lovende reacties op, ook van buiten het vak, hier en daar proef ik zelfs een tikkeltje jaloezie. Om het vak nog beter uit de verf te laten komen, proberen wij nu dit handboek zo breed mogelijk ingang te doen vinden. Binnenkort wordt de laatste hand gelegd aan ons aantrekkelijk uitgevoerde jubileumboek over veertig jaar Maatschappijleer, met bijdragen van docenten, leerlingen, politici en wetenschappers. We zullen dit in december aanbieden aan Tweede Kamervoorzitter Gerdi Verbeet.

Daarnaast zijn we al weer druk bezig met de voorbereiding van de Docentendag.

Een formule die goed werkt ga je niet zo maar veranderen, maar we proberen toch wat andere accenten te leggen. Aan de aandacht voor de praktijk zullen we zeker niet tornen. Het ziet ernaar uit dat we wederom aansprekende sprekers kunnen vastleggen.

Dit zijn allemaal middelen om de band met de achterban verder te verstevigen. Uiteindelijk draait het immers om die achterban, de mensen voor de klas en op de lerarenopleidingen. Het gaat om zeker tweeduizend leerkrachten. Die zouden eigenlijk allemaal lid van onze vereniging moeten zijn, maar ik zou het al als een prachtig resultaat beschouwen als we tot de helft komen.

Concrete plannen voor mijn eigen toekomst heb ik niet. Momenteel heb ik het erg naar mijn zin op school en in de verschillende functies daarbuiten. Ik zit niet in een bestuur als een soort maatschappelijk dienstbetoon - al speelt dat onbewust mogelijk best een rol - maar omdat ik het gewoon leuk vind om me naast mijn leraarschap met het nodige bezig te houden. Die mix van functies maakt het bestaan aantrekkelijk en voorlopig zie ik me in de eerste plaats als leraar. Anderzijds besef ik een baan voor het leven bij mijn generatie niet meer

vanzelfsprekend is. We zien wel wat de toekomst brengt'. ◀

Wilt u op dit interview reageren, stuur dan een e-mail naar: w.blankert@maatschappijpolitiek.nl.

Levensloop Hans Teunissen

Hans Teunissen (1984) volgde de tweede- en eerstegraads lerarenopleiding aan de Fontys Hogeschool te Tilburg en behaalde zijn master Sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Naast deze studies werkte hij bij het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) als projectbegeleider voor *De Haagse Tribune*. Sinds 2007 is hij werkzaam als leraar Maatschappijleer, Maatschappijwetenschappen en *Social studies* aan De Nassau te Breda, waar hij tevens voorzitter is van de leerlingenvereniging en lid van de medezeggenschapsraad.

Teunissen trad in 2005 toe tot het bestuur van de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM), werd vicevoorzitter en is sinds februari 2010 voorzitter. Daarnaast is hij bestuurslid van de Nederlandse Sociologische Vereniging en maakt hij deel uit van de projectgroep Jeugd & Politiek van de Gemeente Breda.

(advertentie)

Scholierenverkiezingen Provinciale Staten

Het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) organiseert voorafgaand aan de Provinciale Statenverkiezingen voor de 19e keer de landelijke Scholierenverkiezingen. Van vrijdag 25 februari 8:00 uur tot dinsdag 1 maart 16:00 uur zullen weer tienduizenden middelbare scholieren en leerlingen uit het mbo hun stem uitbrengen. Deelname is gratis.

Hoe werkt het?

U kunt zich gratis inschrijven via www.scholierenverkiezingen.nl

Na aanmelding krijgt u een inlogcode voor de website met de digitale oproepkaarten.

Van vrijdag 25 februari 8:00 uur tot dinsdag 1 maart 16:00 uur kunnen uw leerlingen stemmen via www.scholierenverkiezingen.nl.

De uitslagen worden digitaal verwerkt. Dinsdagmiddag 1 maart kunt u op de website alle uitslagen vinden. De uitslag van uw eigen

school kunt u dan vergelijken met de landelijke uitslag, maar ook bijvoorbeeld met de uitslagen van scholen in uw regio.

Waarom meedoen?

Scholierenverkiezingen zijn een uitgelezen kans om de provinciale politiek bij uw klas onder de aandacht te brengen. U kunt deze verkiezingen koppelen aan een schoolbezoek van Statenleden, een politieke markt of een jongerendebat. Het IPP heeft ook

onderwijskranten over de Statenverkiezingen. Deze kunt u bestellen via www.politiekindeklas.nl.

Vijf vragen over Bosnië-Herzegovina

Tatjana Meijvogel-Volk werkt sinds 2006 als **projectleider Internationale Politiek** bij het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP). Voordat zij bij het IPP kwam, werkte zij als internationale verkiezingsadviseur voor de missie van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) in Bosnië-Herzegovina, voor het bestuur van de Europese Unie in de door oorlog verdeelde stad Mostar en voor de humanitaire afdeling van de Duitse Ambassade in Kroatië.

1 **Op 3 oktober hebben in Bosnië-Herzegovina verkiezingen plaatsgevonden. Voor welke instanties konden de burgers hun stem uitbrengen?**

'Bosnië-Herzegovina kent op dit moment circa 3,1 miljoen kiesgerechten. Omdat Bosnië-Herzegovina uit twee entiteiten bestaat (De Federatie en de Republika Srpska) konden de 1,9 miljoen stemgerechten uit de Federatie hun stem uitbrengen voor een van de tien kantonsparlementen (van het kanton waar zij wonen), voor het parlement van de Federatie, voor het parlement van Bosnië-Herzegovina en voor een Bosniakische respectievelijk Kroatische kandidaat voor het driehoofdige presidentschap. De 1,2 miljoen kiezers in de Republika Srpska hadden de mogelijkheid te kiezen voor de president van de Republika Srpska, het parlement van de Republika Srpska, het parlement van Bosnië-Herzegovina en voor de Servische kandidaat van het driehoofdige staatspresidentschap.'

2 **Dat klinkt gecompliceerd. Aan wie hebben de Bosniërs dit politieke systeem te danken?**

'De basis voor de huidige staatsinrichting van Bosnië-Herzegovina berust op twee internationale verdragen. Het eerste is het *Washington Akkoord* uit 1994. Dit akkoord creëerde de Federatie van Bosniaken en Kroaten, om de vijandigheden tussen deze twee groepen te beëindigen. Op basis van dit akkoord werd de Federatie in tien kantons gesplitst. Op federaal, kantonnaal en gemeentelijk niveau zijn er uitvoerende, wetgevende en rechterlijke organen. Het parlement van de Federatie heeft twee kamers en er zijn een president en twee vicepresidenten (elk representeert een van de etnische hoofdgroepen: Bosniaken, Kroaten en Serviërs). De regering van de Federatie heeft een premier en zestien ministers, maar ook elk kanton heeft een regering en talrijke ministeries met een heel ambtenarenapparaat. In 1994 bestond nog het idee dat de door Serviërs gedomineerde gebieden er na de oorlog met extra kantons bij zouden komen, maar dat gebeurde niet. Het *Vredesakkoord van Dayton* van 1996 accepteerde de Republika Srpska als eigen entiteit met een eigen volksvertegenwoordiging, president, ministeries enzovoorts (de Republika Srpska kent geen kantons).'

3 **Wat zijn de grootste obstakels voor het functioneren van dit politieke systeem?**

'Het *Dayton Akkoord* voldeed om een vreselijke oorlog in Europa te beëindigen, maar schiep grote problemen voor de toekomst. De in Annex 4 geformuleerde Constitutie van Bosnië-Herzegovina probeerde zoveel *check and balances* in te bouwen, dat die voor alle (bij de oorlog betrokken) etnische groepen in Bosnië-Herzegovina acceptabel zou zijn. Wat er nu, vijftien jaar later, uit voortvloeit is een administratieve nachtmerrie. Oorspronkelijk alleen voor een overgangperiode bedoelde structuren versteenden. In de gedecentraliseerde Federatie bestaat veel overlap tussen de verschillende niveaus van bevoegdheden. Dit kan tot onverenigbare richtlijnen leiden. Alle regeringsniveaus kennen politiek nepotisme, verslinden geld en hebben bureaucratie apparaten geschapen, die aan de schaarse budgetten vreten. Hervorming komt niet op gang, omdat Bosniaken en Kroaten het niet eens kunnen worden. Meer centralisatie is wenselijk, vinden de Bosniaken, maar vooral de Kroaten zijn bang dat dat ten koste van hun belangen gaat.'

4 **Is deze situatie na de recente verkiezingen veranderd?**

'De nationalistische retoriek is, in verhouding tot vroegere jaren, meer achterwege gebleven. Ook zijn er andere positieve signalen: de opkomst was met 56,28 procent de hoogste van de laatste tien jaar, vooral dankzij 80.000 voor het eerst stemmende jongeren. De sterkste partij in de Federatie is nu de multi-etnisch georiënteerde Sociaal-Democratische Partij (SDP). Dat is positief. Nu de noodzakelijke hervormingen nog. Het is te hopen dat de nieuwe generatie politici in de Federatie die aandurven. Helaas heeft Milorad Dodik, winnaar van de verkiezingen in de Republika Srpska, echter al laten weten niet met de SDP te willen regeren.

Slagen of falen van deze staat zijn onmiskenbaar verbonden met de Federatie. Als er nu niets verandert is dat waarschijnlijk een groter risico voor het voortbestaan van de staat dan de van tijd tot tijd geuite bedreigingen van de Republika Srpska om de gezamenlijke staat te verlaten.'

5 **Hoe zit het met de rol van de internationale gemeenschap in Bosnië-Herzegovina en een mogelijke kandidatuur voor lidmaatschap van de Europese Unie van Bosnië-Herzegovina?**

'Het *Dayton Akkoord* voorzag in een internationale vertegenwoordiger, ingezet door de *Peace Implementation Council*. Hierin zijn 55 staten en internationale organisaties vertegenwoordigd. Deze Hoge Vertegenwoordiger kan op elk wetgevend en uitvoerend niveau in Bosnië-Herzegovina ingrijpen, hetgeen, bij alle goede bedoelingen, de democratische beginselen ondermijnt en er ook toe leidde dat Bosnische politici hun verantwoordelijkheden niet namen. In 2008 heeft Bosnië-Herzegovina een Associatie- en Stabilisatieverdrag met de Europese Unie getekend. De Europese Unie was echter duidelijk: zolang de institutie van de Hoge Vertegenwoordiger niet is opgeheven, kan Bosnië-Herzegovina geen kandidaat-lid worden. Dat kan pas als er hervormingen zijn doorgevoerd. De door de Verenigde Staten en Europa ondernomen stappen om tot constitutionele hervormingen te komen mislukten, maar sommige politici zien de crisis van de internationale vertegenwoordiging in Bosnië ook als een kans om tot consensus en oplossingen te komen. Er moet hoe dan ook nog veel gebeuren, vooral op sociaal en economisch terrein. Dat zal in een tijd van hoge werkloosheid (meer dan 25 procent) en sociale onrust door demagogische politici weer kunnen worden gebruikt voor het aanwakkeren van etnische spanningen.' ◀

'Blik moet worden verruimd'

Hans van der Heijde

Het Leeuwarder AOC-Groen (de A staat voor agrarisch), herbergt ook een vmbo-school met een kleine 400 leerlingen, die meest de basis-/kaderberoepsgerichte leerweg of de gemengde variant kiezen. Tjeerd Abma (33) is er docent Maatschappijleer. Hij heeft er een halve baan aan; de rest van zijn tijd steekt hij met toenemend succes in muziek, als songwriter en uitvoerend muzikant. Hans van der Heijde had een vraaggesprek met de docent en musicus.

Tjeerd Abma: 'Mijn school beperkt zich tot Maatschappijleer met alleen een schoolexamen. Dat wil niet zeggen dat Maatschappijleer door de leerlingen of door mijn collega's minder serieus wordt genomen - en door die laatsten al helemaal niet meer nu door de kwaliteitsborging Maatschappijleer niet meer als compensatievak kan worden gebruikt, hetgeen in het verleden (wellicht) nog wel eens gebeurde. Maatschappijleer wordt door iedereen ervaren als een vak als alle andere.'

Hans van der Heijde: Zowel binnen de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) als in het abonneebestand van Maatschappij & Politiek zijn vmbo-docenten sterk ondervertegenwoordigd. Voor zover ze daar wel in zijn terug te vinden, gaat het meestal om docenten die zowel op vmbo- als op havo/vwo-niveau lesgeven.

'Eerlijk gezegd ben ook ik geen lid van de NVLM en ook geen abonnee van *Maatschappij & Politiek*, maar ik lees het vakblad wel vaak, haast ik mij daaraan toe te voegen. Waarom vmbo-docenten sterk zijn ondervertegenwoordigd? Ik

denk dat vmbo-docenten Maatschappijleer minder op vakinhoudelijke (theoretische) kennis zijn gericht dan hun havo- en vwo-collega's. Zij zijn [veel] meer leerlinggericht. Ze kunnen immers ook een stuk minder vakinhoudelijke kennis kwijt aan hun leerlingen, terwijl relatief veel van de zorgkant van hun leraarsactiviteiten wordt geëist.'

De maatschappijleermethoden voor het vmbo houden daar maar (niet altijd) gebrekking rekening mee. Ik gebruik *Team*, maar alleen de verklarende teksten. Met het gebruik van de werkboeken heb ik slechte ervaringen en ik heb ze vervangen door eigen (vragen en) opdrachten. Nu was dat in het begin ook geen succes - ze werden wel uitgevoerd, maar in veel gevallen door ouders. Van die ouders kon overigens een deel nog best een jaartje vmbo(-Maatschappijleer) gebruiken. Ik geloof dat ik nu het juiste niveau, de juiste belasting en de juiste toon heb te pakken. Voor de grootste gemene deler van de leerlingen dan, want als een vmbo-klas zich ergens door kenmerkt, dan is het wel door de zeer uiteenlopende kennisniveaus van de leerlingen. Sommigen hebben een hele kluit aan een begrip als *belang*, maar ik heb er

ook eentje die laatst zijn kennis over Afghanistan en de rol van de noordelijke alliantie met mij deelde.'

Moet Maatschappijleer meer op kennisverwerving zijn gericht en minder op socialisatie van waarden en normen?

'Misschien, maar die stelling behoeft op zijn minst nuancering. Het onderwijs - en dan bedoel ik niet alleen Maatschappijleer - moet zich wel degelijk inspannen om, daar waar die ontbreken, elementaire fatsoensnormen aan te leren. Daar past ook uitleg van bijbehorende waarden bij. Juist op het vmbo, waar relatief veel aandacht aan zorg moet worden besteed, is dat belangrijk. Bedenk dat gestelde diagnoses als ADHD soms ook als vrijbrief voor onfatsoenlijk gedrag worden gebruikt. Overigens trekt mijn school veel leerlingen van het platteland en veel docenten wonen daar ook. Iedere docent die in een dorp woont heeft daardoor ook buiten de school zicht op die paar leerlingen die in hetzelfde dorp wonen. Dat voegt nogal wat toe aan zijn kennis van die leerlingen en hun sociale omgeving én, niet te vergeten, aan buitenschoolse sociale controle.'

Heeft u het Handboek vakdidactiek maatschappijleer al opengeslagen?

'Natuurlijk. Mooi hoor, en ik heb er al een paar nuttige aanknopingspunten in gevonden. In mijn eigen aanpak maak ik graag gebruik van de televisie-uitzendingen van *Focus op de Maatschappij*. In die serie spelen acteurs in de leeftijd van mijn leerlingen herkenbare situaties na. Die situaties hebben betrekking op maatschappijleerthema's. Zo komen winkeldiefstal, discriminatie, omgaan

Tjeerd Abma

met regels en de invloed van media aan bod. Verder werk ik ook met verslaggeving van de gedrukte media, al dan niet bewerkt. Van eenvoudige kwesties laten uitzoeken of zelf laten bedenken en beargumenteren welke standpunten daarover binnen verschillende politieke stromingen worden ingenomen, dat soort dingen. Ik gebruik daar ook stemwijzers bij. Dit jaar deed ook de onderbouw mee aan de scholierenverkiezingen.'

Is politiek populair?

'Het thema criminaliteit scoort qua populariteit onder leerlingen steevast het hoogst, maar populisme zou niet zo heten als het de populariteit van politiek niet had vergroot. Sinds Pim Fortuyn scoort politiek steeds beter, waarmee ik natuurlijk niets over kennis- en analyse-niveaus zeg.

Overigens wil ik hier ook nog even terugkeren naar de vmbo-methoden voor

Sinds Pim Fortuyn

scoort politiek

steeds beter.

Maatschappijleer. Daarin komen Europa en de Europese Unie niet voor. Dat is opmerkelijk. Dat de Europese Unie niet direct tot de belevingswereld van de gemiddelde vmbo-scholier behoort wil ik best aannemen, maar dat mag tot niet betekenen dat je een dergelijk belangrijk onderwerp dan maar links moet laten liggen? Je moet aansluiten bij die belevingswereld, akkoord, maar dat betekent dat je daarin moet zoeken naar aangrijpingspunten. Heb je die eenmaal te pakken, dan behoort je je leerlingen naar nieuwe werelden te voeren, of toch ten minste het perspectief daarop te ontsluiten. De blik moet worden verruimd, daar gaat het om.' ◀

Wilt u op dit interview reageren, stuur dan een e-mail naar: h.vanderheijde@maatschappijenpolitiek.nl.

Foto: Koen van Rossum

Alles is eigenlijk altijd iets anders

Daar doe je het toch steeds weer voor, denk je. Opstaan, snelle kak, wassen, aankleden, aan te hete thee nippen, lippen langs vrouw, deur uit, file, parkeren, bakkie slootwater bij de conciërge. Alles Voor Het Kind! Het Kind is echt wel blij dat je er voor Hem bent, al had Het liever gehad dat je op tijd had afgemeld wegens een ernstige, langdurige ongesteldheid. 'Wiskunde is ziek' is bijvoorbeeld niet de wetenschapsfilosofische observatie waartoe je Het Kind zo gaarne in staat acht, maar een *pars pro toto* waarmee Het elkaar kond doet van de indispositie van een van je collega's.

Maar goed, je bent er dus. De zon schijnt het lokaal binnen. Je voelt kwalen en zorgen verschroeiën in de vonkenregen waarin de stralen op Het Kind uiteenspatten. Je door de jeugd laten verkwikken, het wezensmotief van het leraarschap, is eigenlijk gesublimeerd vampirisme, al wil ik bij deze gelegenheid vastleggen dat *eigenlijk* Freuds favoriete woord was, omdat het zijn hele schamele leer zo fraai samenvat. Volgens de Grote Charlatan is alles eigenlijk altijd iets anders.

Wanneer precies je les begint en wie dat bepaalt is onhelder. Het reglement zegt daar iets over, en het rooster, maar de hoofdfactor is de bereidwilligheid en de stemming van, alweer, Het Kind. Is Het in Zijn gevoelige periode, is Het onderling uitgepraat, is Het niet te veel opgewonden nog van de gymles, of is Het juist aan gym toe na een dag stilzitten? Is het te mooi weer om binnen te zitten, of juist veel te stormachtig, zodat Zijn hormoonspiegel in het ongereede raakt?

Plotseling, haast per ongeluk, blijkt de les aan de gang. Natuurlijk ben je er klaar voor, maar het verrast je toch steeds weer dat je soms even de aandacht hebt. Je moet erg uitkijken er niet door van je à propos te raken, want dan ben je Het Kind voorgoed kwijt. Beschrijven we het gunstigste geval: je hebt het woord. Na een halve zin van jou grijpt Het Kind in met een vraag. In de geest van dienstbaarheid struikel je naar een soort antwoord, maar Het zit dan al weer andere impulsen achterna en weet niet eens meer dat Het iets heeft opgemerkt.

- Wil je even luisteren?

- Waarom ik? Ga maar door en let niet zo op mij.

- Maar je vroeg toch iets en hoezo ga maar door, ik ben geen robot!

Oeioei, hoe nu? Je begint boos te klinken, beetje vijandig lijkt het wel! Het Kind kan er niet veel mee. Je echte vijand is het taboe op toegeven dat je Het Kind, die mooie, domme, blinde potentiaat, *eigenlijk* het liefst een doodschop zou verkopen. Of dat je het ook werkelijk doet, in een droom, de nacht nadat je zwaar hebt getafeld of Freud hebt gelezen.

Grom

g.vanrossum@maatschappijenpolitiek.nl

Is kort ook duidelijk?

Radboud Burgsma

‘Gebruik korte zinnen.’ Dit advies nemen auteurs ter harte als ze voor minder ervaren lezers teksten schrijven. Vooral voor leerteksten, die goed moeten worden begrepen en onthouden, is het immers van belang dat het leerlingen weinig moeite kost om de informatie tot zich te nemen. Als leerlingen weinig ervaring met lezen hebben, snel zijn afgeleid en lezen een zware en moeilijke opgave vinden, menen tekstboekschrijvers dat het goed is korte zinnen te gebruiken. Het is de vraag of dat ook goed is.

Als auteur van een maatschappijleermethode voor het vmbo kreeg ook ik de kortezinnenopdracht van de uitgever. Op die wijze schrijven bleek moeilijker dan gedacht. Wat moet worden weggelaten en hoe sluit elke volgende zin aan op de voorgaande? Het lukte niet bijster goed: zinnen bleven tamelijk lang, ook in de basis/kader-editie. Uit recent onderzoek blijkt evenwel dat dat op zichzelf helemaal niet erg is en dat lange(re) zinnen voor een goed begrip soms beter zijn dan korte.

Gemakkelijk

Neerlandica Jentine Land geeft in haar dissertatie *Zwakke lezers, sterke teksten?* bruikbare tips voor de beoordeling van methoden en de samenstelling van lesmateriaal. Haar onderzoek richtte zich met name op de methoden voor Geschiedenis, maar haar conclusies zijn ook van toepassing op methoden Maatschappijleer. Uit de vmbo-b-methode *Sporen* komt het volgende fragment: ‘Bill werkt hard voor de zaak. Hij maakt veel reclame. Er is concurrentie. In zijn stad zijn nog tien garages. Bill maakt veel winst’ (*Sporen*, vmbo-b, p.49). Het zijn ultrakorte zinnen. Land: ‘Het is niet vreemd dat methodemakers voor dit soort teksten kiezen. Immers, wanneer lezers korte zinnen lezen (...),

hoeven ze maar weinig informatie tegelijkertijd te verwerken en wordt hun werkgeheugen op die manier zo min mogelijk belast. Bovendien zien teksten met korte zinnen er gemakkelijk uit, waardoor de minder ervaren lezers van het vmbo niet zo snel wordt afgeschrikt.’ Maar....

Verloop van het onderzoek

In dit leesexperiment is ervoor gekozen naast meerkeuzevragen ook andere manieren te gebruiken om tekstbegrip te meten:

- *schemavragen* waarbij de leerlingen de verbanden uit de tekst reproduceren of waarbij ze woorden uit de tekst op de meest logische manier rangschikken;
- *sorteervragen* waarbij ze woorden uit de tekst op de meest logische manier rangschikken;
- *volgordevragen* waarbij de leerlingen zinnen uit de tekst in de goede chronologische volgorde op een tijdbalk zetten.

Voor dat de leerlingen de begripsvragen maakten, kregen ze bij elke tekst een lijst met stellingen over hun waardering voor de tekst. Ze moesten aangeven of ze het eens waren met bijvoorbeeld de stelling ‘Ik heb deze tekst met plezier gelezen’, of ‘Ik vond deze tekst interessant’.

Integratie van teksten versus fragmentatie

Hoe waarderen doelgroepleerlingen teksten, opgebouwd uit dergelijke ultrakorte fragmentzinnen? Volgens Land vonden ze ‘gefragmenteerde tekstversies niet leuker, interessanter, duidelijker of gemakkelijker. Wel bleken leerlingen beter in staat begripsvragen te beantwoorden na het lezen van een geïntegreerde tekst, dan na het lezen van een gefragmenteerde tekst. In de gefragmenteerde versies lijken alle zinnen losse informatie-eenheden. De leerlingen moeten dus zelf bedenken of en hoe die losse zinnen aan elkaar moeten worden gerelateerd. Bovendien zijn de relaties tussen de zinnen niet geëxpliciteerd met structuursignalen. Hierdoor is het voor de leerlingen nog moeilijker het juiste verband tussen de losse zinnen te leggen.’

Bij wijze van zelftest kun de laatste drie zinnen van dit citaat worden opgedeeld in korte zinnen zonder signaalwoorden. Dan blijkt een probleem te ontstaan: de lezer (de leerling) moet nu zelf verbanden leggen en dat gaat alleen als hij over het vermogen beschikt om de juiste interpretatie aan een gefragmenteerde tekst toe te kennen op basis van voorkennis en contextkennis. Zwakkere en onervaren lezers kunnen dat vaak niet zomaar. Hierdoor is het voor de zwakke lezers erg moeilijk en soms misschien wel onmogelijk om van de tekstinhoud een betekenisvol geheel te maken.

Identificatie of distantie?

Naast de tekststructuur kan ook de tekstwaardering van invloed zijn. Volgens Land blijkt uit eerder onderzoek ‘dat de identificatie en de betrokkenheid met de tekst kunnen worden vergroot door de tekst te voorzien van sprekend opgevoerde personages bij wie de *focalisatie* ligt. Bovendien zouden lezers zich meer bij de tekst betrokken voelen wanneer emoties en ervaringen beschreven worden en de tekst in de tegenwoordige tijd is weergegeven. Het is goed voor te stellen dat leerlingen die niet erg van lezen houden, teksten meer waarderen wanneer ze zich goed met de inhoud van de tekst kunnen identificeren. Een statistische analyse van de resultaten wijst uit dat leerlingen de begripsvragen beter beantwoordden na het lezen van zakelijke en afstandelijk geformuleerde teksten, dan na de

Luizen en vlooien (motiverend)

Het is heel warm in het paleis en Diederick doet een verkoelend middagdutje. Hij is kroonprins en nog maar twaalf jaar, maar hij is nu al aanwezig bij een feest van Lodewijk XIV. Lodewijk XIV is in de zeventiende eeuw de Franse koning. Aan het hof van Lodewijk XIV weet niemand iets van hygiëne en dat geeft twee grote problemen. Het eerste probleem heeft Diederick al snel door. Hij schiet plotseling overeind. 'Gatsie, er lopen allemaal beestjes over me heen!' Snel roept hij een bediende. De bediende zegt blozend: 'Ja, wij hebben een probleem met luizen en vlooien omdat wij ons bijna nooit wassen. Daardoor zitten onze pruiken vol met die beestjes!'. 'Waarom wassen jullie je niet?', vraagt Diederick verbaasd. 'Omdat de koning wassen ongezond vindt', antwoordt de bediende.

Luizen en vlooien (zakelijk)

In de zeventiende eeuw was Lodewijk XIV de koning van Frankrijk. Aan het hof van Lodewijk XIV wist niemand iets van hygiëne en dat gaf twee grote problemen. Ten eerste liepen overal luizen en vlooien omdat de mensen zich bijna nooit wasten. Daardoor zaten de pruiken van de mensen vol met luizen en vlooien. Ze wasten zich niet omdat de koning wassen ongezond vond.

< *Lodewijk XIV met pruik en beestjes*

identificerende teksten. De identificerende teksten waardeerden ze wel meer. Ze vonden deze teksten spannender en leuker. De verklaring voor het resultaat op tekstbegrip ligt voor de hand: door de toevoeging van het personage, de directe rede en de beschrijvingen van emoties is het moeilijker bijzaken van hoofdzaken te onderscheiden. Bovendien bevatten de identificerende teksten meer (irrelevante) informatie waardoor ze langer worden en de leerlingen meer informatie moeten verwerken. Hierdoor hebben ze minder goed onthouden en begrepen waar de tekst daadwerkelijk over gaat.'

Juiste studieboeken

Uit deze experimenten kan een aantal adviezen worden afgeleid voor het kiezen van een methode voor de basisberoepsgerichte leerweg.

1. Kies voor een lesmethode waarin de tekstverbanden door structuursignalen worden geëxpliciteerd. Deze sig-

nalen zorgen voor beter tekstbegrip doordat de leerlingen de verbanden niet meer zelf hoeven te interpreteren. Bovendien zouden docenten juist niet moeten kiezen voor methoden met teksten die uit korte, losstaande zinnen bestaan. Studieteksten moeten een geïntegreerd geheel vormen. Ze mogen misschien moeilijker lijken, maar leerlingen begrijpen de verbanden tussen de zinnen juist beter.

2. Beoordeel methoden aan de hand van de volgende aspecten:

- wanneer de tekst tot doel heeft te worden geleerd en onthouden, dan is het beter voor afstandelijke en zakelijk geformuleerde teksten te kiezen die de leerstof overzichtelijk presenteren;
- indien de tekst tot doel heeft leerlingen te motiveren, dan is het beter om te kiezen voor levendig geschreven teksten die goede aanknopingspunten voor identificatie bevatten.

Misschien lijken teksten met korte zinnen gemakkelijker, maar uiteindelijk hebben de leerlingen er minder aan: ze snappen minder goed waar de tekst over gaat en kunnen de informatie minder goed onthouden. In de les (bij alle vakken en niet exclusief bij het vak Nederlands!) zouden docenten daarom met geïntegreerde teksten moeten werken en de leerlingen steeds moeten wijzen op het belang van de signalen die de tekststructuur expliciteren. Dan pas zullen ze leren dat een tekst meer is dan alleen de som van de losse zinnen en zijn ze beter voorbereid op de teksten waarmee ze in de naschoolse wereld zullen worden geconfronteerd. ◀

Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar: r.burgsma@maatschappijpolitiek.nl.

Graaiers en sinterklazen

Hans van der Heijde

We gaan weer naar de nullijn. Geen salarisverhoging in het onderwijs voorlopig, zo lijkt het. Erg? Er zijn vervelender dingen. Zo slecht verdienen we niet en als het geld dat daarmee wordt uitgespaard voor andere onderwijsdoelen wordt aangewend, kunnen de meeste leraren er wel mee leven. Hoewel? Het hangt er natuurlijk wel vanaf welke andere onderwijsdoelen dat dan zijn. Met name één zo'n doel schiet Hans van der Heijde, en hij denkt velen met hem, in het verkeerde keelgat.

De Algemene Onderwijsbond (AOB) heeft het maar weer eens uitgezocht: de ontwikkeling in de beloning van de schoolbestuurders. Net als tijdens de vorige nullijnperiode (en overigens ook tussen de vorige en de komende) blijken veel schoolbestuurders stevige salarisverhogingen te zijn toegekend, waarbij bovendien de Balkenende-norm - wie zijn beloning uit de overheidspot betaald krijgt, behoort niet meer te verdienen dan een minister - volstrekt wordt genegeerd. Een deel van de onderwijsbestuurders zit daar flink boven. Kennelijk lezen bestuurders en Raden van Toezicht niet 'Balkenende-normsalaris', maar 'Balkenend enorm salaris'. Dat we uit die eerste zin van de inleiding is exclusief de lieden aan het roer en geldt slechts voor de schaaldieren.

Voorbeeldfunctie

Dat managers in de commerciële wereld het onderste uit de beloningskan proberen te halen, zal ze niet kwalijk worden genomen: die wereld zit nu eenmaal zo in elkaar. Voor inkomens betaald uit de belastingpot van de overheid behoren echter andere regels te gelden, regels die samenhangen met beginselen van

rechtvaardige verdeling van algemene middelen. Daarbinnen geldt voor het onderwijs nog een extra beginsel: de voorbeeldfunctie. Dat een leerkracht die functie heeft staat buiten kijf, maar geldt dat niet even sterk, zo niet sterker voor

maar dat lijkt inmiddels vanzelf te spreken. Hij trad voor het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd terug, met een nog ruimhartiger vertrekregeling. Deze regeling was zo ruimhartig dat de toezichthouders wel aanvoelden dat ze

Geen 'Balkenende-normsalaris',

maar 'Balkend enorm salaris' voor bestuurders.

de onderwijsbestuurders? Dat vinden velen en dat lijken ze zelf eigenlijk ook te vinden, anders had de AOB niet zolang hoeven te zeuren eer de beloningen van de bestuurders openbaar werden gemaakt. Ze zagen zelf ook wel in dat de ophogingen tijdens de nullijntermijn en het niet respecteren van de Balkenende-norm ethisch gesproken niet door de beugel konden en maar liever geheim bleven.

Vertrekregeling

Kent u de affaire-Koops? Die was bestuurder van het Friesland College, een ROC, en werd zeer ruimhartig beloond,

daar bij het Ministerie van Onderwijs niet mee wegwamen: hij mocht nog een adviseurrol spelen. Hij tikte op een regenachtige achternamiddag een paar A4'tjes vol, schreef er *Advies* boven en klaar was Koops: die paar ton waren binnen en geen haan die ernaar kraait. Helaas ging het ministerie niet akkoord, maar in plaats van Koops die paar ton weer af te nemen (juridisch hadden Koops en zijn toezichthouders dit zaakje natuurlijk goed dichtgetimmerd) kon het ministerie niets anders dan ze in mindering brengen op de toelage aan het Friesland College. Niet Koops, maar de school moet het ophoesten.

Ach, wat geeft het: dan ontslaan ze toch gewoon een paar docenten en richten ze die nieuwe computerlokalen nog even niet in?

Fraude?

Heeft u wel eens gehoord van Stenden University? Tot voor een paar jaar heette deze hogeschool (die zich niet *university* mag noemen, maar kennelijk wel *university*): Christelijke Hogeschool Nederland (CHN). Deze hogeschool kwam in opspraak omdat er rekeningen werden geschreven voor onderwijsactiviteiten voor buitenlandse studenten, die niet of slechts deels plaatsvonden. 'Net geen fraude', moesten de juristen concluderen, maar koosjer was het niet. Het ministerie heeft de CHN/Stenden dus gekort, maar voor de beloning van de bestuurders had dat geen gevolgen. Sterker: de huidige Stendenbestuurders ontvangen inmiddels circa een kwart meer dan het Balkenende-normbedrag. De AOb vroeg naar de rechtvaardiging voor die overschrijding. Geloof het of niet, maar de toezichthouders beargumenteerden die overschrijding met de mededeling dat van deze bestuurders erg veel wordt verlangd op

het terrein van internationalisering! Dat laat zich, met die geschiedenis in het achterhoofd, niet anders uitleggen dan: als we ze niet zoveel geven, gaan ze frauderen om het zelf bijeen te graaien.

Bestuurders

Bonussen staan in een kwaad daglicht en terecht. Ook onderwijsbestuurders draaiden mee in de bonussencarrousel en dat was op zichzelf al merkwaardig. In de commerciële sector kan men simpel wijzen op winstverhoging of terugbrengen van verliezen als resultaat van inspanningen die een bonus zouden kunnen rechtvaardigen. Scholen zijn echter geen commerciële ondernemingen en behoren ook niet als zodanig te worden bestuurd. Een school die winst maakt is niet beter dan eentje die dat niet doet en vaak wel slechter, omdat die winst vaak voortvloeit uit het terugbrengen van kosten. De reductie van kosten kan uit weinig anders bestaan dan minder onderwijs verzorgen. Uit veel van de, door de AOb onderzochte jaarverslagen blijkt dat de bonusregelingen zijn geschrapt. Is er dan toch een sprankje van ethisch besef tot de bestuurders en de Raden van

Toezicht doorgedrongen? Nee. Omdat die bonussen eigenlijk altijd werden uitgekeerd en omdat het woord *bonus* het slecht doet in de public relations, zijn de ermee gemoeide bedragen simpelweg aan de salarissen toegevoegd!

Kortom, een flink deel van de onderwijsbestuurders behoort tot de graaiers en hun Raden van Toezicht tot uiterst gulle sinterklazen. De AOb constateert dat Raden van Toezicht en Colleges van Bestuur veel te dicht op elkaar zitten. Daar zit nog een leuk onderzoek in: is sprake van het zichzelf rondpompen van leden van Raden van Toezicht en bestuurders? Van (welgevulde) buik en handen?

Actie

Wat moeten we hier nu mee? In de eerste plaats wordt het tijd die Balkenende-norm tot wet te verheffen. In de tweede plaats moet er een duidelijke scheiding komen tussen Raden van Toezicht en bestuurscolleges: het overstappen van de ene naar de andere en dubbelfuncties moet worden verboden. Gegeven de betonnen rechtsposities zal een wettelijke Balkenende-norm pas effecten hebben na vertrek van de zittende bestuurders. Welke vertrekregelingen zouden daaraan vastzitten? Intussen moet worden vastgesteld dat veel onderwijsinstellingen worden bestuurd door lieden die lak hebben aan voorbeeldfuncties en exorbitante salarisverhogingen incasseren, terwijl hun personeel de nullijn aanvaardt omdat bezuinigingen niet ten koste van de onderwijskwaliteit mogen gaan. Dan is maar één conclusie mogelijk: de zorg van de bestuurders geldt slechts de eigen beloning en niet de kwaliteit van het onderwijs dat zij besturen. Het wordt tijd om ze een beetje te gaan plagen. Laten we beginnen met het aan de grote klok hangen van die salarissen, de verhogingen daarvan en de, al of niet onder die naam uitgekeerde bonussen. Deze zijn te vinden op de website van de AOb. Schrijf ze met grote letters en cijfers op een bord en plaats dat in de hal van de school, opdat ze niemand kunnen ontgaan. ◀

Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar: h.vanderheijde@maatschappijenpolitiek.nl.

Meten is weten

Het eerste blok van het nieuwe schooljaar doen mijn leerlingen in de voor-examenklassen bij Maatschappijwetenschappen een onderzoek. Voor leerlingen een eerste kennismaking met sociaalwetenschappelijk onderzoek en voor mij één van mijn favoriete blokken van het jaar.

Onderzoek

De leerlingen mogen zelf een onderwerp kiezen. Ook mogen ze hun onderzoek zowel binnen als buiten school uitvoeren. Ze werken alleen of in tweetallen. Ze stellen een hypothese op, beschrijven hun variabelen, operationaliseren die, formuleren deelvragen, checken welk eerder onderzoek naar hun onderwerp is gedaan, kiezen een onderzoeksgroep en trekken een steekproef die ze een enquête afnemen. Op basis van de verkregen data trekken ze conclusies. Alles wordt uitgebreid vastgelegd in een onderzoeksverslag en ter afsluiting aan elkaar gepresenteerd tijdens de les.

Ouders en geluk

Mijn ervaring is dat leerlingen het ontzettend leuk vinden, zeker als ze eenmaal op gang zijn. Veel onderzoeken gaan over roken, uitgaan en drankgebruik; een onderwerp dat jongeren nu eenmaal nogal bezighoudt. Dit jaar heb ik echter ook leerlingen die onderzoeken waarom toeristen naar Amsterdam komen, of jongens of meisjes meer werkdruk ervaren op school, over het gebruik van mobiele telefoons, het pesten van brugklassers, of het bij ons op school moeilijk of gemakkelijk is om uit de kast te komen en of de relatie tussen docenten en leerlingen op het Montessori Lyceum anders is dan op een vergelijkbare school in Amsterdam.

Ook heel leuk vind ik het onderzoek naar hoe belangrijk ouders zijn voor het geluk van hun kinderen. Zowel ouders als kinderen worden hierover ondervraagd. Gekeken wordt of ouders daar een ander beeld van hebben dan kinderen. Dit onderzoek is gebaseerd op eerder onderzoek naar de overbezorgde ouders van tegenwoordig, uitgevoerd in opdracht van het blad *J/M*.

Moelijke vragen

Moelijk en ambitieus, maar wel heel origineel van opzet, is het onderzoek naar de invloed van reclame. Ik heb hier zelf ook aan meegedaan. Eerst moest ik een vragenlijst over A- en B-merken invullen. Kies ik vaak A-merken en waarom doe ik dat? Daarna moest ik een smaaktest doen. Een aantal producten moest ik geblinddoekt proeven en vervolgens zeggen welk product het A-merk was. Drie goed van de vijf. Niet echt sterk dus. Chocola van de Euroshopper, dat was volgens mij toch echt die lekkere chocola van Verkade. Ik bedoel maar, en dat terwijl ik veel ervaring heb op dit punt. We doen dit thuis namelijk ook regelmatig. Soms schrikken leerlingen terug voor intieme vragen die ze bij bepaalde onderzoeken moeten stellen, zoals een leerling die wil onderzoeken op welke leeftijd leerlingen bij ons op school hun eerste seksuele ervaring hebben. Ze maakt een vergelijking tussen vmbo en vwo. 'Moet ik ze dat dan echt gaan vragen?', riep ze verschrikt uit, toen ze bezig was met het opstellen van haar enquête. 'Als je het echt wilt weten wel', was mijn simpele antwoord. Ze heeft besloten het te doen. Ik ben benieuwd.

Proces

Bij de presentaties ligt de nadruk op het proces. Waar zijn de leerlingen als junioronderzoekers de afgelopen weken allemaal tegenaan gelopen? Leren van fouten dus, want dat er wel het een en ander op de onderzoeken zal zijn aan te merken, dat is zeker. Toch zitten er echt heel aardige tussen. Het belangrijkste is echter dat de leerlingen aan het eind van het blok weten wat de haken en ogen van onderzoek doen zijn en dat ze kennis hebben opgedaan die nodig is om andere onderzoeken kritisch te kunnen bekijken. ◀

Anique ter Welle

Nieuws over de pilotstudie Maatschappijwetenschappen

De voorbereidingen voor de invoering van de pilotstudie Maatschappijwetenschappen (augustus 2011) zijn in volle gang. Voor *Maatschappij & Politiek* aanleiding om in de komende nummers, onder de kop 'Pilot belicht', daarover te berichten. Graag willen we naast de pilotscholen ook niet-pilotscholen op de hoogte houden van de vorderingen, de knelpunten en de meningsverschillen.

Materiaalontwikkelaars

Twee schrijfgroepen - één voor havo en één voor vwo - zijn begonnen met het maken van voorbeeldlesmateriaal dat laat zien hoe de gekozen concept-contextbenadering vorm kan krijgen. Acht docenten Maatschappijwetenschappen schrijven één dag per week aan het materiaal; een aantal van hen is ook pilotdocent en gaat dus ook het eigen materiaal beproeven. De auteurs schrijven geen methode, maar maken flexibel digitaal lesmateriaal, waaruit docenten van de pilotscholen een eigen selectie kunnen maken. Ook voor niet-pilotdocenten komt te zijner tijd het materiaal beschikbaar, zodat zij er al kennis van kunnen nemen, of onderdelen kunnen uitproberen.

De auteurs bekijken vooral hoe de vernieuwingen in de inhoud van het programma ook naar vernieuwd materiaal zijn te vertalen. Het schoolexamen domein Actualiteit nodigt uit tot nadenken over hoe actualiteit een vaste plaats in de lessen kan krijgen.

Als de pilotscholen in augustus 2011 van start gaan, hopen de schrijfgroepen al een map met lesmateriaal voor het eerste pilotjaar klaar te hebben.

Pilotscholen

Er was veel belangstelling van docenten Maatschappijwetenschappen om aan de pilot deel te nemen. Dertig scholen hebben zich aangemeld; veertien daarvan zijn geselecteerd om mee te doen. In januari 2011 start het voorbereidingstraject voor deze scholen. In maandelijkse bijeenkomsten buigen ze zich over het nieuwe examenprogramma en het experimentele lesmateriaal en denken ze na over een Plan van Toetsing en Afsluiting.

Bij de selectie van de scholen is onder andere gekeken naar spreiding over alle regio's. Elke eerstegraads lerarenopleiding heeft enkele pilotscholen in de eigen regio waarmee in de voorbereiding en begeleiding van de pilot wordt samengewerkt.

De veertien pilotscholen krijgen in 2013 (havo) en 2014 (vwo) een ander centraal examen dat op het nieuwe examenprogramma is gebaseerd. Tot aan de landelijke invoering in 2016, blijven deze scholen van landelijke pilotexamens gebruikmaken.

Evaluatie van de pilot

Het Ministerie van Onderwijs wil nadrukkelijk dat een nieuw examenprogramma eerst wordt beproefd voordat het landelijk wordt ingevoerd. Dat houdt in dat er een uitgebreide evaluatie van de pilot plaatsvindt waarin naar uitvoerbaarheid, haalbaarheid en toetsbaarheid van het programma wordt gekeken. Dit evaluatietraject wordt uitgevoerd door vakdidacticus Arthur Pormes van het Interfacultair Centrum voor Lerarenopleiding, Onderwijsontwikkeling en Nascholing (ICLON) in Leiden, samen met de afdeling Onderzoek en advies van het Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO). Zij voeren in 2012, na één pilotjaar, een eerste evaluatieonderzoek uit. Dat maakt het mogelijk om ook tussentijds zaken bij te stellen. In 2013 (havo) en in 2014 (vwo) verschijnt een eindevaluatie, waarin ook het centraal examen wordt geëvalueerd. ◀

Lieke Meijs

Meer informatie over deze pilotstudie is te verkrijgen bij Lieke Meijs (l.meijs@slo.nl).

Lesmateriaal

De wereld van een vmbo'er

'Aansluiten bij de belevingswereld van jongeren' vormde een van de competenties die Christine Elout heeft moeten bewijzen om haar diploma te behalen. In haar eerste Persoonlijk Ontwikkelingsplan (POP) schreef zij dat zij daar geen enkel probleem mee had. Met haar zeventien jaar zat zij middenin de leefwereld waarbij zij moest aansluiten. Hoe ouder iemand wordt, hoe verder hij van de belevingswereld van zijn leerlingen komt af te staan. Hoe wordt na zijn vijftiengste jaar nog aan die competentie voldaan?

Aansluiten bij de ontwikkeling

Een mogelijkheid om aan die competentie te voldoen is door deze anders te interpreteren. Probeer daarbij vooral bij de ontwikkeling van adolescenten aan te sluiten. Een simpel voorbeeld: voor vijftienjarigen zijn vrienden het allerbelangrijkste. Hieraan wordt tegemoet gekomen door opdrachten waarbij leerlingen veel kunnen overleggen en hun gedachten aan een kleine en veilige groep medeleerlingen kunnen toetsen, voordat deze aan de gehele groep worden voorgelegd. Veel leerlingen hebben moeite met het analyseren van cartoons. Het vermogen om abstract te denken ontwikkelt zich pas in de adolescentie. Laat leerlingen daarom zien hoe ze met een cartoon moeten omgaan. Een handige manier hiervoor is de WIBA-methode die in nevenstaand kader wordt uitgelegd.

Leerlingen dragen hun eigen materiaal aan

In plaats van materiaal te maken dat van hun belevingswereld uitgaat, kan leerlingen ook worden gevraagd eigen materiaal aan te leveren. Een opdracht zou kunnen zijn dat leerlingen een videoclip moeten tonen waarin een maatschappelijk probleem wordt behandeld. Zo weet de docent zeker dat de getoonde clips bij de leerlingen aansluiten. Ook kan een leerling worden gevraagd een bij het thema passende cartoon mee te nemen of bij een discussie zelf de stellingen aan te dragen, waarbij de docent de beste stelling uit het aanbod kiest. Door de leerlingen zelf materiaal aan te laten dragen, krijgt de docent een kijkje in hun belevingswereld. Daaraan kan de docent later refereren. Tonen leerlingen vooral videoclips van Jan Smit? Dan weet je zeker dat een opdracht waarin Jan Smit de hoofdrol speelt zal aansluiten.

Aansluiten bij de sectoren

Binnen een klas is geen sprake van één belevingswereld. Toch is er in een vmbo-klas een gedeelde interesse die de keuze voor de sector heeft bepaald. Ideaal zou zijn om opdrachten bij deze sector aan te laten sluiten. Het lesmateriaal over een multicultureel elftal is voor de sector Sport, Dienstverlening en Veiligheid ontwikkeld, maar valt ook zeker in goede aarde bij de jongens in de technische sectoren. De opdracht gaat uit van een multicultureel voetbalelftal uit de Nederlandse eredivisie. De leerlingen passen termen uit het thema Multiculturele samenleving toe op enkele spelers uit het elftal. Op de volgende bladzijde staat een uitwerking van deze opdracht voor het voetbalelftal van N.E.C. ◀

Christine Elout

Cartoons

Cartoons moet je leren bekijken. Een handig hulpmiddel om cartoons te leren begrijpen, is de WIBA-methode. De afkorting staat voor Waarnemen, Interpretieren, Beoordelen en Actualiteit.

Waarnemen: 'Ik zie...!' Noteer wat op de spotprent is te zien: voorwerpen, symbolen en tekst.

Interpreteren: 'Dat betekent...!' Wie of wat stellen de figuren voor? Welke betekenissen hebben de symbolen?

Beoordelen: 'Ik vind de spotprent goed/niet goed, want...'

Actualiteit: 'Dat slaat op...!' Over welke actuele situatie gaat de spotprent?

W: Ik zie een fietser met twee spuitjes in plaats van armen die door een lint fietst.

I: Dit betekent dat renners in de Tour de France doping gebruiken.

A: Dat slaat op het mogelijke dopinggebruik van Alberto Contador.

Een multicultureel elftal

Wie kent N.E.C. niet? Veel mensen die in Nijmegen en omgeving wonen dragen de club een warm hart toe. De Nijmeegse Eendracht Combinatie (N.E.C.) speelt sinds 1994 in de eredivisie. N.E.C. heeft, net als vele andere voetbalclubs, een echt *multicultureel elftal*.

Zo bewaakt een Hongaar het doel. Gabor Babos is de eerste doelman van N.E.C. Zijn carrière begon in 1993 als doelman van het Hongaarse Matev Sopron. Daar keepte hij vijf seizoenen onder de Nederlandse trainer Henk ten Cate. Toen Ten Cate in 2002 naar NEC vertrok, nam hij Babos mee. Bij N.E.C. groeide Babos uit tot een van de beste doelmannen uit de eredivisie. In 2004 en in 2008 is hij uitgeroepen tot de beste keeper van het Nederlandse voetbal. Na een uitstapje naar Feijenoord staat hij sinds 2005 weer in het Nijmeegse doel.

Op het middenveld staat een Surinamer zijn mannetje. De middenvelder Lorenzo Davids (neef van Edgar) doorliep de jeugdopleiding bij FC Utrecht. Ook Davids is via een trainer bij N.E.C. terechtgekomen. In 2006 vertrok Davids naar Feijenoord waar hij door Mario Been werd getraind. Een jaar nadat Mario Been coach van N.E.C. werd maakte Davids de overstap. Naast N.E.C. speelt hij ook voor het Nederlands Beloftenelftal.

Zelfs Afrika was een tijdlang bij N.E.C. vertegenwoordigd. Aanvaller Saïdi Ntibazonkiza is afkomstig uit het Afrikaanse land Burundi. Al op zijn zestiende speelde hij voor het nationale elftal van zijn geboorteland. In 2005 kwam hij naar Nederland. Hij woonde in een asielzoekerscentrum in Nijmegen en kwam zodoende bij N.E.C. terecht. Toen hij in 2009 een prof-contract tekende, eiste hij dat zijn vrouw en kind naar Nederland mochten komen. Aan het begin van dit voetbalseizoen is Ntibazonkiza naar het Poolse Cracovia Krakow overstapt.

1. De titel van de tekst is Een *multicultureel elftal*. Wat betekent *multicultureel*?

Gabor Babos

2. Streep door: Gabor Babos is in zijn geboorteland Hongarije een allochtoon/autochtoon.
3. Streep door: de trainer Henk ten Cate is in Hongarije een allochtoon/autochtoon
4. Gabor Babos heeft een dochter. Zij is geboren en opgegroeid in Nederland.
Zij is een allochtoon/autochtoon, want: .....
5. Gabor Babos kwam naar Nederland om te werken. Hij is:
  - a. een gastarbeider
  - b. een vluchteling of asielzoeker
  - c. iemand uit een vroegere kolonie
  - d. iemand die naar Nederland is gekomen vanwege gezinshereniging
6. Gabor Babos spreekt meestal Nederlands. Bij een overtreding vloekt hij echter in het Hongaars.
Dit is een voorbeeld van:
  - a. assimilatie
  - b. integratie
  - c. wederzijdse aanpassing

7. De tweede doelman van N.E.C. is Nederlander Marc van Duin. Hij heeft de scheldwoorden van Gabor Babos overgenomen. Dit is een voorbeeld van:
  - a. assimilatie
  - b. integratie
  - c. wederzijdse aanpassing

Lorenzo Davids

8. Lorenzo Davids is geboren in Suriname, maar hij is opgegroeid in Nederland.
Hij is een allochtoon/autochtoon, want: .....
9. Lorenzo Davids woont al sinds hij zich kan herinneren in Nederland. Hij spreekt Nederlands, heeft een blonde vriendin, haalt zijn kant-en-klaarmaaltijden bij de Albert Heijn, zet elk jaar zijn voetbalschoen voor Sinterklaas en draagt onderbroeken van de HEMA. Eigenlijk voelt hij zich meer Nederlands dan Surinaams.
Dit is een voorbeeld van:
  - a. assimilatie
  - b. integratie
  - c. wederzijdse aanpassing
10. Davids heeft als Surinamer ook de Nederlandse nationaliteit. Hoe kan dit?
  - a. neef Edgar Davids heeft hem geadopteerd.
  - b. Iedere buitenlander die in Nederland werk heeft, krijgt automatisch de Nederlandse nationaliteit.
  - c. Zijn ouders hadden als Surinamers al de Nederlandse nationaliteit.
  - d. Hij heeft de Nederlandse nationaliteit gekocht.

Davids heeft een Surinaams paspoort en een Nederlands paspoort. Geert Wilders wil dat Davids een keuze maakt tussen de Surinaamse nationaliteit en de Nederlandse nationaliteit.

11. Waarom wil Wilders dit?

12. Vind jij dat Davids ook moet kiezen? Geef ten minste één argument voor je mening.

Saïdi Ntibazonkiza

13. Tijdens zijn verblijf in Nederland heeft Saïdi Ntibazonkiza een dochter gekregen.
Hij is een allochtoon/autochtoon, want: .....
14. Saïdi Ntibazonkiza kwam in Nederland in een asielzoekerscentrum terecht. Hij is:
  - a. een gastarbeider
  - b. een vluchteling of asielzoeker
  - c. iemand uit een vroegere kolonie
  - d. iemand die naar Nederland is gekomen vanwege gezinshereniging.
15. De vrouw van Saïdi Ntibazonkiza is naar Nederland gekomen. Is hier sprake van gezinshereniging of gezinsvorming? Leg je antwoord uit!

Ik zie wat jij niet ziet?

Stoppen met roken (Socialisatie)

De overheid probeert het gedrag van haar burgers te beïnvloeden. Zo staan er sinds een paar jaar alarmerende teksten op pakjes sigaretten, maar, wanneer ik een sigaret uit mijn pakje neem, heb ik helemaal niet door dat er op het pakje 'Roken is dodelijk' staat.

Integratie (Multiculturele samenleving)

In een onderzoek is aan mensen een nieuwsbericht over integratie van allochtonen gegeven. In dit nieuwsbericht stonden negatieve feiten over de integratie, bijvoorbeeld dat 3 procent van de meisjes wordt uitgehuwelijkt. Er stonden echter ook positieve feiten, bijvoorbeeld dat steeds meer allochtonen in het hoger onderwijs terechtkomen.

Voor en na het lezen van het nieuwsbericht werd aan de mensen hun mening over de integratie van allochtonen gevraagd. De meeste mensen die vooraf positief over de integratie waren, haalden alleen maar de positieve feiten uit het artikel.

Marsmannetjes (Massamedia)

In de jaren veertig van de vorige eeuw was er op de Amerikaanse radio een hoorspel. In dit hoorspel *The War of the Worlds* landden marsmannetjes op de aarde. De Amerikaanse bevolking was een dag lang van de rel: mensen dachten dat er echt marsmannetjes waren geland en waren hun kelders ingevlucht.

Een goede speech (Politiek)

De leider van GroenLinks Femke Halsema houdt een toespraak voor VVD-leden. Tijdens de speech roepen de VVD-leden meerdere malen 'boeeh'. Ze zijn het natuurlijk niet eens met wat GroenLinks wil. Wat ze niet weten is dat de toespraak eigenlijk door hun eigen leider is gemaakt! Vervolgens gaat Halsema naar een bijeenkomst van haar eigen partij. Ze houdt daar dezelfde toespraak, die dus eigenlijk door Mark Rutte is geschreven. De GroenLinks-leden geven Halsema een groot applaus.

'Zag je die ene mevrouw met die rare broek aan?' 'Nee, want ik keek naar de etalages van de winkels.' Fascinerend hoe twee mensen die dezelfde route bewandelen toch twee verschillende wandelingen maken. Niet alleen filtert men verschillende prikkels uit zijn omgeving, men interpreteert prikkels ook anders. 'Zag je die specht?' 'Ja, ik zag wel iets zwarts voorbij vliegen, maar ik ging er vanuit dat het een kraai was.'

Selectieve waarneming

Ieder mens neemt de wereld op een eigen manier waar. Dit wordt *selectieve waarneming* genoemd. Als eerste kennismaking met het begrip kan leerlingen vijf minuten de tijd worden gegeven om op te schrijven wat ze zien. De grootste prikkels zullen in elke observatie naar voren komen, zoals de poster aan de muur, maar de ene leerling zal daarnaast de vliegtuigstrepen in de lucht hebben opgeschreven, terwijl de andere leerling de gekleurde sokken van de docent heeft gezien.

Een vervolgo opdracht toont het verschil tussen waarnemen en interpretatie. Ga met de klas naar buiten en laat de leerlingen een kort objectief verslag schrijven over wat ze zien. Het kan heel klein zijn, een man die een zak in de container deponert.

Selectieve waarneming (Bron: YouTube)

Laat de leerlingen vervolgens elkaars observaties kritisch doorlezen: zijn ze echt objectief? In bovengenoemd voorbeeld zou het fout zijn wanneer een leerling heeft opgeschreven dat de conciërge het vuilnis wegbrengt. De leerling interpreteert de man als conciërge en de zak als vuilnis. Geef de leerlingen nu de opdracht om de ob-

servaties in te kleuren. Dit mag op basis van hun voorkennis: de leerling weet dat de man de conciërge is. Daag leerlingen ook uit met vooronderstellingen te spelen: de conciërge dumpst stiekem zijn oude *Playboys* in de schoolcontainer, zodat zijn vrouw niet te weten komt dat hij een abonnement op dit tijdschrift heeft.

Bovenstaande opdrachten laten leerlingen zien dat waarneming gebeurt op basis van hun referentiekader en dat aan hun waarneming twee momenten van selectie voorafgaan: welke prikkels neemt men waar en hoe interpreteert men vervolgens deze prikkels? Waarneming kan ook worden bepaald door het doel waarmee men naar iets kijkt. Op YouTube staat onder de titel *Selective attention test* een geweldig filmpje om dit te demonstreren. U ziet twee teams die een bal naar elkaar overgooien. Hoe vaak wordt de bal binnen het team met de witte shirtjes overgegooid? Wanneer u goed heeft oplet zult u concluderen dat de bal vijftien keer wordt overgegooid... maar heeft u ook de gorilla gezien?

Injectienaaldmethode

Voor Maatschappijleer 1 moeten de vmbo-leerlingen naast de theorie van de selectieve waarneming de *injectienaaldtheorie* kennen. Deze theorieën kunnen worden geïllustreerd door anekdoten te vertellen. In het kader is een aantal anekdoten verzameld die een van de twee theorieën illustreren én bij een thema van Maatschappijleer aansluiten. Laat de leerlingen de voorbeelden lezen en vraag welke theorie bij welk voorbeeld past. Eindig de opdracht met de vraag welke theorie de leerlingen het meest waar vinden. ◀

Christine Elout

Geknipt

staatssecretaris Halbe Zijlstra (VVD) is nog onbekend; over hem hebben de meeste leraren en directeuren dan ook geen oordeel, maar Marja van Bijsterveldt (CDA) had de afgelopen jaren als staatssecretaris onder meer het voortgezet onderwijs onder haar hoede, en uitgerekend die sector is sceptisch over haar promotie tot minister. Ruim een derde had haar liever zien vertrekken, slechts 8 procent vertrouwt haar.

(Bron: *Trouw*, 20 oktober 2010)

'Ik zie de leraar niet als makelaar, wel als kennismakelaar. Als een leerling een stapel teksten van internet plukt, moet een leraar zorgen dat ze daar kritische vragen bij kunnen stellen, zodat ze zin van onzin kunnen onderscheiden. Dat doet hij vanuit zijn vakkennis. Ik zie samenwerking als een van de grootste opdrachten. In alle vakken moeten zaken als duurzaamheid en burgerschap doorklinken. Hoe integreer je dat in een grote, complexe wereld. Dat moeten wij ze bijbrengen.'

(Sjoerd Slagter, voorzitter van de VO-Raad, in: *Het Financieel Dagblad*, 9 oktober 2010)

Scholier worstelt met taal leraar

Leerlingen in basis- en voortgezet onderwijs begrijpen de uitleg van de leerstof vaak niet. Dat komt vooral doordat de leerlingen niet vertrouwd zijn met de *schooltaal* waarvan de leerkracht zich bedient. Taalwetenschappers, verbonden aan het Departement Cultuurstudies van de Universiteit van Tilburg, deden onderzoek naar de communicatie over de lesinhoud in de meertalige klas. Die verloopt moeizaam en de gevolgen zijn dramatisch voor de leerlingen. Hun prestaties blijven achter en hun slagingskansen zijn kleiner. Het probleem met luisteren, begrijpen en doorgronden doet zich vooral voor in klassen waarvan meer dan de helft van de leerlingen het Nederlands niet als moedertaal heeft.

Toch is de problematiek niet beperkt tot de multiculturele klassen, zeggen de onderzoekers, ook in klassen met hoofdzakelijk autochtone kinderen kunnen leerlingen de uitleg door de

leerkracht niet voldoende volgen. Het is te vergelijken met het verschil tussen technisch en begrijpend lezen. Vooral op de basisschool en de onderbouw van het voortgezet onderwijs gaven leerkrachten aan dat het om een omvangrijk probleem gaat. (Bron: *Het Parool*, 30 oktober 2010)

'De impliciete boodschap dat er geen geschikte vrouwen [voor de regering, red.] zijn, is niet waar, er is gewoon niet naar gezocht. (...) Zeker voor een kabinet dat steunt op een minderheid, is herkenbaarheid belangrijk. Niet alleen vrouwen, maar ook allochtone Nederlanders zien zich hier niet in vertegenwoordigd.'

Yvonne Benschop, hoogleraar Bedrijfskunde aan de Radboud Universiteit in Nijmegen, in: *NRC Handelsblad*, 12 oktober 2010

Havo mag eisen aan vmbo'er stellen

Havoscholen hoeven leerlingen met een vmbo-diploma niet automatisch toe te laten. Dat heeft minister van Onderwijs Marja Van Bijsterveldt geantwoord op vragen van D66, PvdA en CDA.

Jaarlijks zouden circa 1.100 vmbo'ers worden geweigerd op de havo. Volgens middelbare scholen is er soms te veel niveauverschil tussen vmbo- en havo-leerlingen. Daarom stellen scholen voorwaarden aan vmbo'ers, bijvoorbeeld een bepaald vakkenpakket of cijfergemiddelde, zodat ze beter aansluiting krijgen.

Die voorwaarden moeten wel duidelijker naar buiten worden gebracht, zegt Van Bijsterveldt. Scholierenvakbond LAKS is teleurgesteld en wil dat een vmbo-diploma automatisch toegang tot de havo geeft.

(Bron: *www.nos.nl*, 4 november 2010)

Weinig vertrouwen in kabinet-Rutte

Leraren en directeuren in het voortgezet onderwijs moeten weinig hebben van het nieuwe kabinet. Nog geen 10 procent van hen heeft veel vertrouwen in de ploeg van VVD'er Mark Rutte, 40 procent is uitgesproken wantrouwend. De rest houdt zich op de vlakte. In het basisonderwijs vertrouwt slechts één op de zes leraren en directeuren de nieuwe coalitie. Dat stelt onderzoeksbureau Duo vast op grond van een peiling onder ruim 1.200 personen in het basis- en voortgezet onderwijs. Is dit kabinet goed voor het onderwijs? Ja, zegt 8 procent in het voortgezet onderwijs van de ondervraagden. Een kwart tot een derde van hen onderschrijft de stelling dat 'dit kabinet een ramp is' voor het onderwijs.

Ook de twee bewindslieden op het Ministerie van Onderwijs worden niet juichend onthaald. De nieuwe

Recensie

Ton Olgers, Rob van Otterdijk, Gerard Ruijs, Jan de Kievit en Lieke Meijs, **Handboek vakdidactiek maatschappijleer**, Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken en het Instituut voor Publiek en Politiek, Amsterdam, 2010, ISBN 978-90-6473-435-9, 457 pagina's, prijs: € 34,95

Handboek vakdidactiek maatschappijleer

Ton Olgers, Rob van Otterdijk, Gerard Ruijs, Jan de Kievit en Lieke Meijs

Burgerschap op micro- en macroniveau

Hessel Nieuwelink

Deze zomer verscheen het Handboek vakdidactiek maatschappijleer. Hierin zetten de auteurs belangrijke zaken voor Maatschappijleer uiteen. Onmisbaar was een hoofdstuk over burgerschap(svorming) en de rol van Maatschappijleer daarbij. Hessel Nieuwelink bespreekt opvallende zaken uit het hoofdstuk.

De auteurs van het *Handboek vakdidactiek maatschappijleer* beschrijven helder het ontstaan van het concept burgerschap en van burgerschapseducatie, maar dat zet op zichzelf nog niet aan tot discussie. Dit is (gelukkig!) wel het geval als ze ingaan op de niveaus waarop burgerschap (in politiek-filosofische zin) betrekking heeft.

Burgerschap alleen op microniveau

De benadering van burgerschap vindt enerzijds op macroniveau plaats. Hierbij gaat het over de relatie tussen staat en burger, een voor leerlingen enigszins abstract maar relevant thema. Anderzijds heeft burgerschap betrekking op het microniveau: de interpersoonlijke relaties. Beide aspecten zijn essentieel voor burgerschapsonderwijs. Het onderwijs moet niet alleen aandacht aan statelijke instituties besteden, maar ook aan het microniveau. Dat is immers het niveau waar jongeren zelf leren op een democratische wijze om te gaan met bijvoorbeeld verschillen en conflicten. De auteurs constateren dat de afgelopen jaren het burgerschapsonderwijs, in elk geval in de rapporten van onder andere het Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO) en de Onderwijsraad, meer en meer op het microniveau is gericht en dat daarmee de statelijke context van burgerschap uit het zicht verdwijnt. Daarmee hebben ze een belangrijk probleem te pakken. Hoewel het essentieel is dat leerlingen op interpersoonlijk niveau burgerschap ontwikkelen, is het belangrijk dat zij ook de bredere context hiervan zien. Als dat niet gebeurt, zingt burgerschapsonderwijs zich los van politieke en morele vragen en verwordt het tot

sociale vaardigheidstraining. In het mbo is dat helaas op sommige plekken al het geval. Daar leren leerlingen in het kader van burgerschapscompetenties bepaalde sociale vaardigheden aan zonder dat deze door leerlingen of docenten vanuit moreel of politiek perspectief ter discussie kunnen worden gesteld.

Pluriformiteit en uniformiteit

Dat de benadering vanuit microperceptief problemen op kan leveren, tonen de auteurs aan door de spanning tussen pluriformiteit en uniformiteit te behandelen. Sommige rapporten omtrent burgerschapsvorming stellen, al dan niet expliciet, dat leerlingen de waarde van pluriformiteit *moeten* delen. De redenering is dan: als leerlingen afwijzend ten opzichte van pluriformiteit staan, ontstaan conflicten en dat is onwenselijk. Vanuit macroperspectief kan echter tot een andere conclusie worden gekomen. De auteurs stellen dat vanuit democratisch perspectief het verwerpen van maatschappelijke pluriformiteit een legitiem standpunt is en een docent dus voorzichtig moet zijn met het overdragen van dergelijke waarden (zie daarvoor uitgebreider het hoofdstuk over waarde-educatie.)

Het is zeer goed te verdedigen dat docenten democratisch burgerschap en bijbehorende waarden bij hun leerlingen willen stimuleren.

Bij dit soort morele vraagstukken is het dus belangrijk dat niet alleen vanuit microniveau wordt gekeken, maar ook de maatschappelijke context erbij wordt betrokken. De auteurs leggen daarmee vervolgens wel weer erg veel nadruk op waardenneutraliteit. Het is zeer goed te verdedigen dat docenten democratisch burgerschap en de bijbehorende waarden bij hun leerlingen willen stimuleren. Acceptatie van (enige mate van) pluriformiteit kan als onderdeel worden gezien van elke visie op democratische gezindheid, ook als deze visie op maatschappelijk niveau tot grote mate van eenheid neigt.

Geen behandeling empirisch onderzoek

Dit deel van het handboek mist belangrijk onderzoek. Waar de auteurs een gedegen overzicht van theoretische discussies over burgerschapseducatie geven, ontbreekt een behandeling van empirisch onderzoek. Dat is opvallend omdat de afgelopen jaren veel sociologen, politicologen en onderwijskundigen zich over de vraag hebben gebogen: welke effecten heeft burgerschapseducatie? Dit is erg jammer omdat een systematische behandeling van deze literatuur, met soms tegenstrijdige uitkomsten en interpretaties, op verschillende niveaus behulpzaam had kunnen zijn. Allereerst is het natuurlijk voor docenten wel prettig te weten of onderzoek of bepaalde manieren van werken wel of niet effectief blijken. Een voorbeeld van interessant onderwijskundig onderzoek is dat van Jaap Schuitema. Hij legt een relatie tussen bepaalde werkvormen en waardeontwikkeling van leerlingen.¹ Ditzelfde geldt voor het vele onderzoek dat met name in de Verenigde Staten is gedaan over mogelijke effecten van buitenschoolse activiteiten en de rol die een democratische schoolcultuur bij de vorming van jongeren speelt. De tweede reden heeft te maken met de klacht over burgerschapscompetenties in het mbo, die de auteurs elders in het boek formuleren (zie hoofdstuk 11). Zij stellen dat het betreurenswaardig is dat aan deze competenties geen kenniscomponent is toegevoegd. Daar hebben zij gelijk in, maar als niet wordt uitgelegd waarom dat belangrijk is, en vooral waar dat dan uit blijkt, dan staat men toch zwakker. Het zou mooi zijn geweest als de auteurs, ondersteund door onderzoeksresultaten, bijvoorbeeld hadden aangegeven dat er een duidelijke relatie tussen politieke kennis en stemintentie bestaat. Daarmee zouden ze het belang van goed burgerschapsonderwijs niet alleen theoretisch maar ook empirisch hebben onderbouwd. ◀

Noot

1. Zie ook Jaap Schuitema, 'Over waarden gesproken. Burgerschap en morele vorming bij Geschiedenis', in: *Maatschappij & Politiek*, 39 (december 2008), nr. 8, pp.18-19.

(advertentie)

Onderwijskrant verkiezingen Provinciale Staten

Direct na de kerstvakantie verschijnt bij het IPP een onderwijskrant over de Provinciale Statenverkiezingen. De krant heeft een editie voor vmbo en voor havo/vwo. U kunt de krant onder meer gebruiken ter voorbereiding op de Scholierenverkiezingen.

Een greep uit de inhoud:

- De taken en het functioneren van de provincies
- Belangrijke beslissingen
- Invloed verkiezingen op samenstelling Eerste Kamer
- Gevolgen verkiezingsuitslag voor het kabinet
- Interviews met provinciale politici
- Discussie over opheffing provincies
- Vragen en opdrachten

De onderwijskrant telt 8 pagina's en is te bestellen als pakket van 35 exemplaren. De prijs van het pakket bedraagt € 43,-. De verzendkosten zijn hierbij inbegrepen. Ga voor meer informatie en om te bestellen naar: www.politiekindeklas.nl.

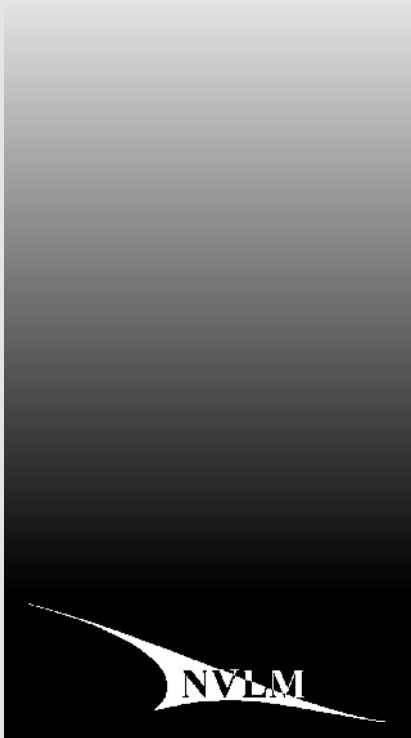
(advertentie)

Volg ons op Twitter

Voor meer informatie over het Huis voor democratie en rechtsstaat, informatie over maatschappijleer, Maatschappij & Politiek, Scholierenverkiezingen, www.politiekindeklas.nl, www.politiekhoezo.nl en Wegwijs op het gemeentehuis, kunt u tegenwoordig ook terecht op twitter. www.twitter.com/wegwijspolitiek

twitter

NVLM 40 jaar!

De Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) is opgericht op 19 september 1970. Het huidige NVLM-bestuur wil het veertigjarig jubileum niet zo maar voorbij laten gaan. Vandaar dat leden in december een boekje cadeau krijgen met veertig bijdragen van leerlingen, leraren, politici en anderen die in welke hoedanigheid dan ook bij het vak Maatschappijleer betrokken zijn of waren. Wij zullen het boekje tijdens een feestelijke maatschappijleerlunch op 14 december aanbieden aan de voorzitter van de Tweede Kamer, mevrouw Gerdi Verbeet. Als u geen lid bent van de NVLM kunt u het boekje kopen tijdens de Docentendag op 11 februari 2011, maar u kunt dit jubileumjaar natuurlijk beter als mooie aanleiding gebruiken om lid te worden! De NVLM en Maatschappijleer hebben in die veertig jaar veel meegemaakt. In een aantal bijdragen in het jubileumboekje vindt u de sporen van die geschiedenis.

In 2010 staan het vak en de vereniging er goed voor. De vereniging is financieel gezond, heeft een actief bestuur en bevordert op allerlei manieren de kwaliteit van het maatschappijleeronderwijs. Of het nu Maatschappijleer, Maatschappijwetenschappen of Burgerschapscompetenties wordt genoemd, de NVLM staat op de bres voor dit vak dat ons zo na aan

het hart ligt. Wij zijn van plan daar nog ten minste veertig jaar mee door te gaan en hopen dat u ons daarbij wilt steunen.

College voor Examens

Naar aanleiding van de examenbesprekingen heeft de NVLM in juli een aantal algemene vragen en opmerkingen aan het College voor Examens (CvE) voorgelegd. Deze vragen en opmerkingen komen met enige regelmaat terug in de examenbesprekingen en verdienen ons inziens een antwoord. In reactie op onze brief heeft het CvE een delegatie uit het NVLM-bestuur uitgenodigd voor een gesprek over de examens Maatschappijleer 2 en Maatschappijwetenschappen op 14 december aanstaande. Wij hopen dat dit gesprek aanleiding geeft voor een artikel in dit blad waarin een aantal veelvoorkomende vragen over de examens worden beantwoord.

Docentendag Maatschappijleer 2011

Het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) en de NVLM organiseren op vrijdag 11 februari 2011 de eerstvolgende Docentendag Maatschappijleer. Reserveer deze datum alvast in uw agenda.

Coöperatie van onderwijsorganisaties

Het Platform VVVO, de koepel van vakinhoudelijke vereniging waarbij ook de NVLM is aangesloten, spreekt met een aantal andere onderwijsorganisaties over de vorming van een coöperatie. Het is de bedoeling dat Stichting Beroepskwaliteit Leraren (SBL) tot deze coöperatie wordt omgevormd. Hoewel de website van SBL spreekt van een 'vereniging voor en door leraren' heeft het NVLM-bestuur daar zijn twijfels bij. Door de samenstelling van de nieuwe coöperatie (AOb, CNV-Onderwijs, CMHF, BON en Platform VVVO) lijkt de zeggenschap van de drie deelnemende vakbonden over de coöperatie erg groot te worden. De afgelopen jaren hebben de vakinhoudelijke verenigingen onder leiding van SBL hard gewerkt aan het opzetten van een beroepsregister. Er zijn veel vergaderingen geweest en er is lang over allerlei aspecten van dit register gediscussieerd. Het NVLM-bestuur had nog geen besluit genomen over deelname aan het register, maar was wel bij de vergaderingen en discussies over het register betrokken. In Platformvergaderingen van het afgelopen jaar over de vorming van

de coöperatie is heel duidelijk door de vakinhoudelijke verenigingen besloten dat de zeggenschap over de opzet en organisatie van het lerarenregister in het voortgezet onderwijs bij de vakinhoudelijke verenigingen moet berusten. Er werd vastgesteld dat elke participerende vakinhoudelijke vereniging in staat moet worden gesteld om voor het eigen vak volledige zeggenschap uit te oefenen over beroepsstandaard, criteria voor registratie, registratiecommissie en accreditatie van professionaliseringsactiviteiten. De vakinhoudelijke verenigingen hebben in reactie op de plannen voor de coöperatie duidelijk laten weten dat vooral op dit punt een ondergeschikte positie van het Platform VVVO ten opzichte van de onderwijsbonden geen juiste aanpak is en dat als het over vakinhoud gaat de vakinhoudelijke verenigingen daar over gaan. Als het register iets generieks zonder vakinhoud wordt, haken de vakinhoudelijke verenigingen af.

Coen Gelinck

NVLM-bestuur

Hans Teunissen, voorzitter

telefoon: 06-28125692

e-mail: hansteunissen@nvlm.nl

Felix van Vugt, vice-voorzitter

e-mail: felixvanvugt@nvlm.nl

Coen Gelinck, secretaris

Nieuwe Prinsengracht 78 II

1018 VV Amsterdam

telefoon: 06-40755812

e-mail: coengelinck@nvlm.nl

Tom Stroobach, penningmeester

telefoon: 0320-249481

e-mail: tomstroobach@nvlm.nl

Arthur Pormes

e-mail: arthurpormes@nvlm.nl

Ingrid Faas, ledenadministratie

e-mail: ingridfaas@nvlm.nl

Rob van Otterdijk

e-mail: robvanotterdijk@nvlm.nl

Patricia Leenders

e-mail: patricialeenders@nvlm.nl

Ruth Esselink, aspirant-bestuurslid

e-mail: ruthesselink@nvlm.nl

www.nvlm.nl

Girorekening NVLM: 1889654

Gesignaleerd

Tussen traditie en wereldburgerschap

In een periode van ruim drie jaar bood Zahir crisopvang en behandeling aan 121 meisjes en jonge vrouwen uit migranten- en vluchtelinggemeenschappen in Nederland. Met name Marokkaanse, Turkse en Iraakse meiden, maar ook meisjes en jonge vrouwen uit onder andere Afghanistan, Algerije, Egypte, Koeweit, Libanon, Soedan, Somalië en Syrië vonden hun weg naar Zahir. De collectieve cultuur waaruit deze meiden komen en hun problemen verschillen fundamenteel van een individualistische westerse cultuur, en dat geldt ook voor mogelijke oplossingen en de manier waarop de hulpverlening vorm moet krijgen. In *De dochters van Zahir. Tussen traditie en wereldburgerschap* beschrijven Linda Terpstra en Anke van Dijke de ervaringen en de kennis die ze de afgelopen drie jaar hebben opgedaan met de hulpverlening aan meiden uit eerculturen die vanwege eerkwesties van huis zijn gevlucht en die - soms zeer ernstig - werden bedreigd omdat ze de familie-eer hadden geschonden. Meer informatie: www.swpbook.com.

Social Media

Social Media zijn online platformen waar gebruikers, met geen of weinig tussenkomst van een professionele redactie, zelf de inhoud verzorgen. *Social media platforms* onderscheiden zich doordat (i) mensen zich met anderen verbinden, zodat zij ver-

halen en ervaringen kunnen delen en (ii) mensen zich in groepen organiseren en online interacteren alsof men in de fysieke wereld is. Faciliterende *social media* zijn bijvoorbeeld *Hyves* en *LinkedIn* rondom mensen en *Flickr* en *YouTube* rondom foto's en video's. In het project Technology scouting (TS) inventariseert het Surfnet/Kennisnet innovatieprogramma de mogelijkheden van *Social Media* en/of Netwerken. De TS levert een rapport op waarin het ontstaan, de trends, de definitie en de kracht van *social media* worden verkend en een voorzichtige inschatting wordt gemaakt hoe deze technologie in het onderwijs is te gebruiken.

Meer informatie: www.surfnetkennisnetproject.nl/innovatie/socialmedia.

ANGRY

Paradox, Kosmopolis Rotterdam en het Nederlands Fotomuseum presenteren *ANGRY/Jong en Radicaal*. *ANGRY* is een multimediaal project over beeldvorming rond radicaliserende jongeren, bekeken vanuit drie perspectieven: het perspectief van fotografen en andere beeldmakers, dat van de gevestigde media en het perspectief van jongeren zelf. Door te laten zien hoe binnen deze drie posities de radicaal wordt verbeeld, worden vragen gesteld als: Wat is radicalisme eigenlijk? Wie is radicaal en wie bepaalt dat? Neemt het radicalisme in Nederland toe, of is vooral de beeldvorming rondom radicalisme veranderd? Het doel van *ANGRY* is door middel van deze posities te laten zien wat de motieven en gedragingen zijn van radicale jongeren. In *ANGRY* wordt niet geoordeeld of veroordeeld. Radicalisme is immers niet alleen negatief. Het project bestaat uit een fotografie- en multi-mediatentoonstelling, website en lesmateriaal die allen op 22 januari 2011 in première zullen gaan. Paradox biedt een pakket aan bedoeld voor havo/vwo-scholen door heel Nederland. Deze lessen zijn met behulp van de website www.a-n-g-r-y.nl (binnenkort online) te maken, een bezoek aan Rotterdam is daarmee dus niet noodzakelijk. Meer informatie: www.a-n-g-r-y.nl.

**Het komende nummer van
Maatschappij & Politiek
verschijnt op
14 februari 2011.**

**De redactie wenst u
prettige feestdagen.**

Maatschappij & Politiek

is een uitgave van het Instituut voor Publiek en Politiek. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

Redactie

Bas Banning, Wolter Blankert, Radboud Burgsma, Christine Elout, Coen Gelinck, Hans van der Heijde (hoofdred.), Lieke Meijs, Hessel Nieuwelink, Gerard van Rossum, Anique ter Welle, Jeff Peck (correspondent New York, VS).

Eindredactie

Maarten Cras

Vormgeving

Addy de Meester

Opmaak

Ron Zijlmans

Omslagfoto

Herbouwde brug van Mostar (Wikimedia)

Druk

Drukkerij Haasbeek

Uitgever

Instituut voor Publiek en Politiek,

Prinsengracht 915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail: uitgeverij@publiek-politiek.nl

Redactiesecretariaat

Instituut voor Publiek en Politiek

Prinsengracht 915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail menp@publiek-politiek.nl

www.maatschappijenpolitiek.nl

Abonnementenprijs M & P 2010

€46,50 per jaar. Studenten €39,70. Scholen

en instellingen €50,90. M & P verschijnt

acht keer per jaar. Losse nummers €6,20

(exclusief verzendkosten).

Nieuwe abonnementen

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan na ontvangst van het abonnementsgeld. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Abonnementen kunnen ook worden aangegaan met terugwerkende kracht. Dit is echter afhankelijk van de voorraad oude nummers. Aanmelding van nieuwe abonnees bij de uitgever.

Beëindiging abonnement

Opzegging schriftelijk tot 1 december van het lopende abonnementsjaar.

Auteursrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vernieuwvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingenmateriaal, indien dit geschiedt zonder winst oogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

Advertenties

Tarieven op aanvraag verkrijgbaar bij de uitgever, telefoon 020 5217600.

Kopij en mededelingen

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

ISSN 1566-1555

**Wat is radicalisme?
Wie is radicaal en
wie bepaalt dat?
Neemt het radicalisme
in Nederland
toe, of is vooral
de beeldvorming
rond radicalisme
veranderd?**

Deze en andere vragen komen aan bod in A N G R Y / Jong en Radicaal: een fotografie- en nieuwe media project over radicalisering onder jongeren. Met jongeren, vóór jongeren.

Vanaf 22 januari 2011 kunt u met uw klas in het onderwerp duiken. Vakoverstijgende educatieve modules voor havo/vwo bij geschiedenis, maatschappijleer en CKV zijn vanaf dan gratis beschikbaar op www.a-n-g-r-y.nl.

Kijk voor meer informatie en opties op www.a-n-g-r-y.nl

A N G R Y is een project van het Nederlands Fotomuseum, Paradox en Kosmopolis Rotterdam

Nieuwe onderwijskrant: politieke keuzes en bezuinigingen

Het kabinet-Rutte wil de komende jaren 18 miljard bezuinigen. Het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) maakte een onderwijskrant over bezuinigingen en de politieke keuzes die daarmee samenhangen. U kunt deze krant nu bestellen! Er is een krant voor het vmbo en een krant voor havo/vwo.

Een greep uit de inhoud:

- wat kost dat? Hoeveel geeft de overheid uit aan welke dingen?
- bezuinigen in het buitenland
- interviews met politici
- wat is belasting? (vmbo)
- puzzel (vmbo)
- twisten in de Trêveszaal (havo/vwo)
- algemeen belang of politieke keuze? (havo/vwo)

Prijs en bestelgegevens

De onderwijskrant telt 8 pagina's en is te bestellen als pakket van

35 exemplaren. De prijs van het pakket bedraagt € 43,-. De verzendkosten zijn hierbij inbegrepen. U kunt de krant bestellen door een e-mail te sturen naar bestel@publiek-politiek.nl. Vermeld het aantal pakketten, de gewenste versie, de bijbehorende bestelcode (havo/vwo, bestelcode 978 906473 7444 of vmbo, bestelcode 978 906473 7333) én het adres van de school. Bestellen kan ook via www.politiekindeklas.nl.

